

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Hans Worsøe:
Glimt fra Gabøl bys fortid

Morten Kamphövener:
Lydik Jacobsen, Brøns Mølle

P. Staurup:
Ni mark var en formue

Urban Schröder:
En prædiken af pastor A. D. Grauer i Løjt

Søren Telling:
Om gravninger jeg udførte i Danevirke

C. St.:
Hvor to sprog mødes

NUMMER 6 · 1. JUNI 1963 · 39. ÅRGANG

GLIMT FRA GABØL BYS FORTID

(fortsat fra forrige nummer)

Den 2. maj var udskiftningen afsluttet og jordfordelingen, var blevet som følger:

Jordfordelingen ved udskiftningen foråret 1775.

1. På landsbyens søndre side, regnet fra øst mod vest:
 1. sognefoged Jens Andersen 4 ottinger
 2. Iwer Hansen $1\frac{1}{2}$ »
 3. Matz Hansen 2 »
 4. Christian Johansen $3\frac{1}{4}$ »
 5. Sandemand Christen Lauritzen 6 »
 6. sal. Niels Hansen Waaben 5 »
bestående af 3 kongelige og to kirkelige ottinger
 7. førnævnte Christian Johansen $1\frac{1}{4}$ »
 8. den under nr. 5 nævnte Christen Lauritzen 3 »
 9. Gram undersåtten Peter Jacobsen mod Brøndlund.. $2\frac{1}{4}$ »
2. Syd for disse portioner i den såkaldte »Abeler Lycke«:
 10. Jens Petersen Holzvogt $2\frac{1}{4}$ »
3. På vestsiden fra syd mod nord:
 11. Jørgen Jørgensen: kongelige ottinger 6
kirkelige ottinger..... 2
 12. Peter Detlevsen 3 »
 13. Jes Petersen 3 »
4. Mod nord og derfra mod øst:
Følgende Gram undersåtter:
 14. Hans Christensen $2\frac{1}{4}$ »
 15. Andreas Lund $2\frac{1}{4}$ »
 16. Hans Jørgensen $2\frac{1}{4}$ »
derefter følgende kongelige ottinger i fæste:
 17. Jørgen Christensen $3\frac{3}{4}$ »
 18. Oluf Nielsen knap nok 3 »
5. På landdsbyens østre side syd for Faar-Heede førnævnte
Oluf Nielsens omtalte rest, og derefter videre mod øst:
 19. den under 2 nævnte Iwer Hansen $2\frac{1}{2}$ »
 20. den under 3 nævnte Matz Hansen $1\frac{1}{2}$ »

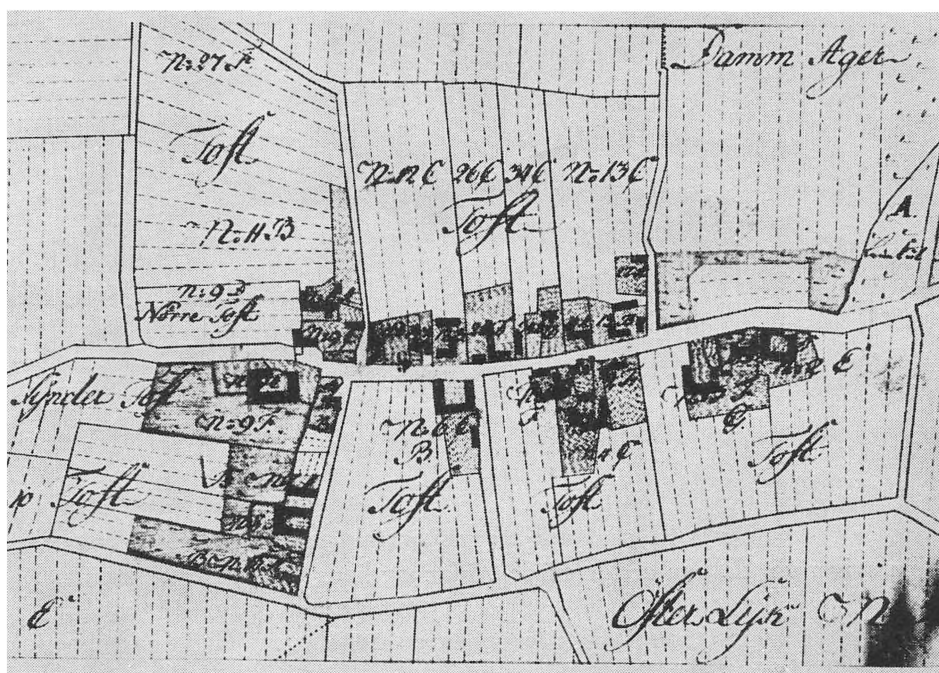
ialt: 62 ottinger

Landsbyens beliggenhed og markernes beskaffenhed gjorde det nødvendigt, at nogle flyttede ud og genopførte deres bygninger der. Det drejede sig om Jens Petersen, der flyttede til »Abeler-Lücke«, og grambonden Peter Jacobsen, der fik jord ved skellet til Brøndlund. Flytningen foregik med støtte fra de øvrige. Imidlertid var dette ikke nok, og udskiftningskommissionen anbefalede flere at følge efter, og endelig erklærede sandemand Christen Lauritzen sig indforstået, hvortil han fik støtte på 50 rdl. fra den kongelige kasse, mod at bønderne ydede arbejde og kørsel. Skønt der rettedes kritik mod enkeltheder, blev udskiftningen som helhed godkendt, og ved mageskifter blev forskellige uregelmæssigheder skaffet af vejen. I 1780 udskiftedes Østerhede — også kaldet Faaregang — og forskellig gadejord udlægges til byggesteder. Ved denne lejlighed nævnes vejene, hvoraf kirkevejen østen for byen ved lergraven var 18 alen bred, hvortil kom 6 alen til hegn på hver side, hvorimod den mod nord kun var 12 alen og uden hegn som de øvrige veje. Det fremgår af et kort fra 1790, at også sognefogedgården Haugård og enkelte andre ligger udenfor byen.

Endelig udskiftedes i 1792 de sidste hedestrækninger og hyrdeengen (Hirtenwiese).

I 1774 var grambøndernes naturalieafgifter blevet afløst, og året efter påbegyndte greven udstedelse af arvefæsteskøder. Efter at udskiftningen var bragt til ende, skred man til nyansættelse af de kongelige bønders skatter i hele Nustrup sogn. I Gabøl fandtes 14 kongelige fæstergårdmænd, 7 kådnere, 2 privatkådnere, 2 gårdmænd på kirkejord, 10 Gram undersætter plus skolehuset, hvortil alle de jordløse kom. Af alle disse svarede kun de 14 første direkte kongelige skatter: til amtstuen betaltes landgilden, medens den månedlige kontribution betaltes til ridefogden. Kådnerne betalte 12 sk. i kådnerpenge og alle bidrog til kirke, præst, degn og skoleholder. Gårdmænd og kådnere betalte desuden magasinskorn og furage. Den samlede sum af Nustrup sogns skatter til kongen — kanon — blev opgjort til 1519 rdl. 46 sk. $\frac{9}{8}$ d., hvilket var en stigning på knap 78 rdl., hvoraf de 20 gik til sognefogden. Af det samlede beløb udredte Gabøl, der var takseret til 1471 tdr. 5 $\frac{14}{16}$ skp. i kvantitet og 252 tdr. 5 $\frac{14}{16}$ skp. bonitet, ialt 330 rdl. 15 sk. 3 d. Gårdmændene skulle bidrage til de offentlige vejes vedligeholdelse, medens kådnerne kun deltog i udbedringen af landsby- og markveje. Fæstepengene kapitaliseredes, hvorimod tiendereguleringen til præsten udsattes indtil videre — men befolkningen har sikkert også syntes, at der var sket forandringer nok. Dette skete år 1792.

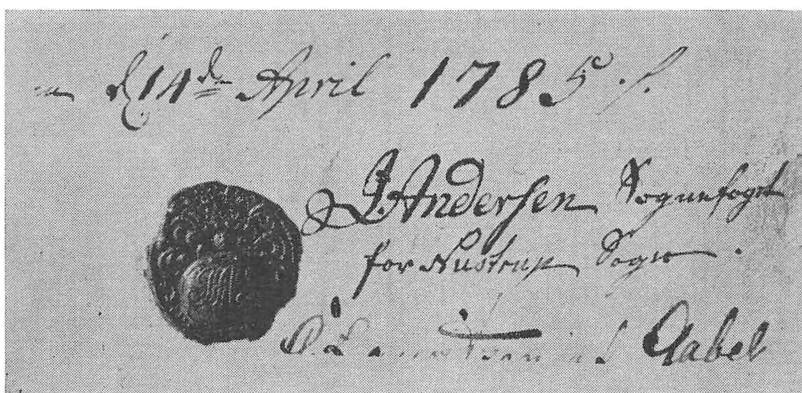
For de fattiges vedkommende var der også kommet nyordninger. Efter opfordring fra amtet afholdtes d. 18. jan. 1786 sognemøde i Gabøl, og man vedtog at oprette en protokol over fremmede og sognets fattige. I indledningen til denne protokol opdeles de fattige i to grupper: nogle arbejder og stræber af yderste formue, og de bør hjælpes, men »andre ere dovne, ørkes-

løse og ser kun efter, den liden tid af dagen, de ikke sover, at gå fra et sted til andet at sladre og fortælle nyt. Somme med drik og fylderier fortærrer alt«. Disse sidste burde lægges sognet til last, og for fremtiden vil de blive anmeldt til øvrigheden til straf. Til at jage de fremmede bort og anmelde de andre ansættes helligdagsfogeder. Senere bliver fattigforsorgen mere human og ledes af en fælles fattigkommission. I 1871 oprettes efter præjsisk lov et fællesfattigforbund, bestående af alle sognets kommuner.

Lad os nu standse op på tærskelen til det 19. årh., hvor de sidste rester af det gamle landsbysamfund forsvinder, efterhånden som gårdene går over til selveje, og de sidste naturalieafgifter afløses af penge. Lad os betragte et par af byens fremtrædende personligheder omkring udskiftningstiden og derefter nøjes med at trække et par linjer frem gennem tiden til genforeningen.

Sandemanden Chresten Lauritzen sad gennem en menneskealder på byens største gård og viser for alvor sin storhed, da han under udskiftningen flytter ud ved siden af den mindste gårdmand. Han har vidst, at en førerstilling forpligtede, men har også vidst, hvordan man skulle leve standsmæs-

sigt. Det fremgår tydeligt af den aftægtskontrakt han i 1789 afslutter med sin svigersøn, da han afstår gården. Han og hans hustru får et seks fags aftægtshus med fjellegulv i kammer og dagligstue, adgang til ovn samt brygge- og bageredskaber. Desuden medtager de foruden bohøve en kobberthemaskine, en thekedel, thetøj, to bordduge, et dusin servietter, to senge foruden deres dagligseng, et chatol, en kiste, et egelinnedskab, en sølvpotageske og 6 sølv spiseskeer. Desuden skal de have årlig 1 td. rug, 12 skp. boghvedegryn, 3 skp. byggryn, 10 skp. malt, 4 lispd. tørt flæsk, 3 lispd. røget kød + 4 rdl. håndpenge, offer og ekstraskat betalt, 2 udødelige køer samt heste og vogn til kirke, mølle og to årlige købstadsbesøg. Der var betydelig forskel fra hvad en almindelig bonde som Jørgen Christensen kunne få, da han gik på aftægt året efter: 6 fags hus m. kålgård, desuden brug af ovn etc. Han medtog: en seng, $\frac{1}{2}$ øltønde, 1 bord, 3 stole, en håndkedel samt forskellige potter, pander etc. Den næstbedste ko blev stillet til hans disposition, samt 3 skp. land tilsået og dyrket, og han måtte klare sig med 2 lispund saltet flæsk, 1 rdl. til humle og salt samt offer og ekstraskat betalt. Han blev ganske vist også kørt til mølle og kirke, men kom kun én gang årlig til stads.

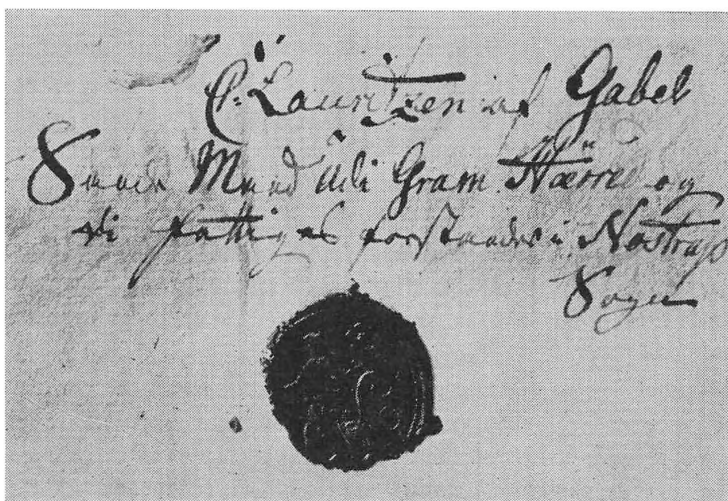
Man får uvilkårligt den tanke, at der har været et vist konkurrencement mellem den gamle sandemand og sognefoged Jens Andersen på Haugegård, der samtidig var kirkeværge. Jens Andersen opnår livsvarig koncession på kroeri og høkeri, ølbrygning og brænderi i sognet. Det er ham, der skal forsyne kroen i Klejnberg, og der må ikke oprettes flere kroer. Til bryllupper i hele sognet samt i Årup og Hjartbro må kun han levere øl og brændevin samt tobak og piber. Imidlertid tog det en trist ende med ham, idet han i 1804 gik fallit og måtte sælge gården på auktion for at tilfredsstille kreditorerne.

Det har været vanskeligt at sige noget om andre grupper af Gabøls befolkning end gårdmændene i de forløbne århundreder, men fra 1803 kan man følge den nøjagtige sammensætning af befolkningen, og derfra kan man med forsigtighed slutte baglæns.

Postvejen går gennem byen og har skabt liv og brug for håndværkere. I 1803 er der 267 personer fordelt på 54 husstande, der fordeler sig med 22 bønder og gårdbeboere, 10 landboelser, 21 inderster, hvoraf en del driver håndværk, samt en skomager, der bor på gadejord. Kniplingsindustrien havde på det tidspunkt passeret sin blomstring, og derfor er det så meget mere bemærkelsesværdigt, at der i byen findes 6 privilegerede kniplingskræmmere og 38 kniplepiger. 9 personer ernærer sig af at spinde, og der er 3 kvindelige og en mandlig væver, desuden er der smed, skræder, snedker, hjuler og urmager. Endelig er der skolelæreren for distriktsskolen Gabøl-Skibelund-Ålkær samt Brøndlund, der ret snart blev udskilt og fik egen skole. Desuden var der i byen de to kromænd.

De følgende år var ikke lette at klare for byens befolkning; i 1814 skal kosakkerne have været i byen, og i tiden efter statsbankerotten med de voksende skatter har økonomien her som andre steder været hårdt anspændt. Om skolen er der at berette, at man der i 1824 var gået over til tidens sidste pædagogiske mode: den indbyrdes undervisning, som læreren »ved øvelse havde erhvervet sig kyndighed i«. I 1834 er der 80 elever, men det kniber med at lønne læreren efter de tørninglenske forskrifter.

I 1842 havde læreren land til 2 køer, hvortil leveredes 6 læs hø og 4 læs strå. Desuden fik han 4 tdr. rug, 3 tdr. byg, 3 tdr. boghvede til gryn, 7200

hedetørv og 4200 mosetørv skulle holde ham og skolestuen varm. I penge fik han 42 rdl. samt $\frac{1}{3}$ af degneembedets indtægter: offer + smør, brød og ost. I 1844 krævede myndighederne, at der skulle udlægges mere land til læreren, men læreren Bendix Bergholdt, der selv ved siden af var gårdmand, gik på kompromis med skoleforstanderne og fik i stedet 10 rdl. cour. årligt, indtil spørgsmålet kunne løses i mindelighed. Bønderne har imidlertid været tilfredse med udfaldet og først efter henstilling fra kirkeinspektoratet får læreren i 1866 sin retsmæssige jord udlagt.

Befolkningstallet er i den første halvdel af det 19. årh. dalende i Gabøl. I 1845 er der 247 fordelt på 47 husstande, nemlig 22 gårdmænd, 10 boelsmænd, 13 inderster og 2 lærere, idet læreren fra Brøndlund bor i Gabøl. Kniplingsindustrien er ved at forsvinde, der er kun en kræmmer og 6 piger tilbage. Af nytilkomne erhverv bemærkes 2 klodsmagere, 1 hosekræmmer og 1 musikant – ellers er de samme erhverv som i 1803 repræsenteret med en eller to personer.

I 1850erne bygges chausseen, og den giver nye muligheder for Gabøl. Folketallet begynder igen at vokse, og i 1860 har byen 297 indbyggere fordelt på 52 husstande. Gårdmandsklassen er blevet lidt mindre, til gengæld er der kommet enkelte parcellister til, og gruppen inderster er på 20 personer, hvortil kommer 5 arbejdsmænd. Bemærkelsesværdigt er, at af 48 bygninger er de 21 betegnede som huse. Den enlige kniplingskræmmer eksisterer endnu, og der er ikke sket nævneværdige forandringer blandt håndværkerne.

Allerede i 1863 var man blevet klar over, at skoleforholdene var utilfredsstillende. Hans Jacob Petersen, der havde efterfulgt en lærer Bötcher, får skolestuen opmålt. Den er $7\frac{1}{2}$ m lang, 7 m bred og 2,6 m høj. Der er rigelig 100 børn, der undervises samtidig og stuen har ingen ventilation, bemærker læreren.

Med krigen 1864 og den følgende indlemmelse i Prøjsen forandres vilkårene her som andre steder. I det ydre giver det sig bl. a. udslag i, at Gabøl bliver en selvstændig kommune med egen kommuneforstander, og grandet afløses af kommunalforsamlingen. I 1871 hedder denne Hybschmann og senere fungerer i en årrække kommuneforstander Østergaard.

De nye myndigheder fortsætter bestræbelserne på at forbedre skolevæsenet. Børnetallet var i 1866 over hundrede, og det bestemmes, at der for vinterhalvåret 1866/67 skal lejes en passende stue i Gabøl, hvor en »duelig præparand« lønnet af læreren skal undervise 30 af de mindste børn. I 1869 meddeler lærer L. P. Nørgaard, at der alene fra Gabøl er 87 børn, hvortil kommer 24 fra Ålkær og Skibelund. I indberetningen skriver Nørgaard, at børnene fra Gabøl »kunne vistnok få plads i Gabøl skolestue og udføre deres arbejde i skolen, når de forskellige klasser hver for sig og ikke på en gang havde skriftligt arbejde, men en del af børnene vil dog blive

noget indskrænket«. Resultatet bliver, at Skibelund og Ålkær udskilles fra skoledistriktet, men alligevel bestemmer regeringen i Slesvig, at der skal ansættes en andenlærer, og i 1870 indrettes en ny skolestue. I 1905 bliver en ny skole bygget, den omtales i 1907 som enklasset.

Befolkningsstilvæksten fortsatte efter 1864 endnu et stykke tid, og i 1880 nåes det højeste indbyggertal i den her behandlede periode, nemlig 385, der bor i 68 bygninger, fordelt med 29 i selve landsbyen, 18 nord for og 21 syd for den. Nu kommer tilbagegangen brat: i 1885 er der kun 301 indbyggere, idet antallet af mænd er gået tilbage fra 198 til 142, kvinder fra 187 til 164. I 1907 var der 289 indb., ialt 64 husstande, hvoraf de 56 ernærede sig ved landbrug, med et husdyrhold på 92 heste, 653 stk. kvæg og 158 får. Der er nu også mejeri i byen. I 1916 er folketallet: 299 hvoraf 47 er krigsfanger, idet der nogle år lå en fangelejr for russere her. Forholdene i lejren var sikkert ikke de bedste, men blandt egnens befolkning fortæltes de skrækkeligste ting. I dec. 1917 er folketallet helt nede på 244, trods 43 under gruppen krigsfanger og militære. Det er antallet af mænd, der er gået tilbage med 50, hvilket måske til dels skyldes krigen dels ophøret af levering af mergel — der var i årene 1914–16 leveret godt 100.000 m³ mergel med mergelbane fra byen. Måske kan der også være indskrænkning af arbejdskraft ved de store afvandingsarbejder i engene, hvor 1240 ha blev afvandet under krigen, der har bevirket dette pludselige fald. I 1919 ved den sidste folketælling under fremmedherredømmet var folketallet 247 personer (128 mandl., 119 kv.) fordelt på 49 husstande — ialt en tilbagegang på et halvt hundrede personer siden 1860, eller 20 færre end der havde været i 1803.

Gabøls folketal

1803–1919		1875	360	1900	281
1803	267	1880	385	1905	301
1845	247	1855	301	1910	272
1860	297	1890	325	1916	299
1871	375	1895	306	1919	247

Angående de nationale forhold skal til slut blot nogle tal anføres:

En statistik over sproget siger, at i Gabøl fandtes i år 1900 én person med tysk hjemmesprog, i 1905 var der 16. De følgende tal fra rigsdagsvalgene gælder hele Nustrup sogn og må altså tages med noget forbehold, når man tænker på Gabøl alene. I 1871 stemte 243 dansk og 12 tysk, 1884: 166 dansk, 16 tysk, 1902 153 dansk, 25 tysk, 1912 når tyskerne det hidtil højeste stemmetal, nemlig 68 mod 198 danske, men ved afstemningen 1920 blev tallene: 859 danske og 63 tyske. Det virkelige forhold ses dog

bedre af valgresultaterne 1924, hvor tilrejsende jo ikke kunne forrykke billedet. Her blev resultatet: 428 danske, to tyske og 31 socialdemokrater.

Og hermed slutter denne glimtvisse oversigt over byens udvikling.

Hans Worsøe.

Summarisk kildeangivelse:

Alm: Lærer Nørgård: Fra Nustrup sogn (1902). – Jordebøger for Haderslev amt, RA og LA, Åb.

– Haderslev amts revision 1708, RA, mikrofilm LA, Åb.

Stednavnestoffet: Sønderjyske Stednavne, Haderslev Amt.

Gram bønderne: Emilie Andersen: Grams historie. – Gram godsarkiv, LA, Åb.

Møllervang: Gram herreds tingbog, LA, Åb.

Udskiftningen: Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770. – Haderslev amtsarkiv, LA, Åb.

Skole- og fattigvæsen: Nustrup præstearkiv, LA, Åb. – Ribe bispearkiv, archidiakonater, LA, Åb.

LYDIK JACOBSEN

Brøns Mølle

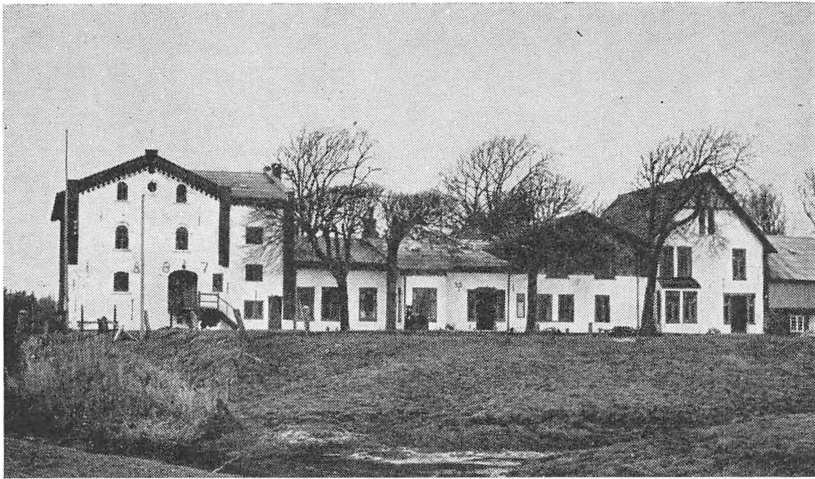
Af Morten Kamphövener

Ejeren af Brøns mølle, *Lydik Jacobsen*, var en af de unge sønderjyder, der ved det første valg efter Nordslesvigs indlemmelse i Prøjsen, valget til Det nordtyske Forbunds grundlovgivende rigsdag, meldte sig til tjeneste for den danske sag. Det var en større kreds af unge mænd, der i al stilhed gik ind i et aktivt arbejde, og blandt dem var Lydik Jacobsen, en mand, der gennem årene stedse følte et ansvar og en forpligtelse. Han var født på den gamle arveforpagtningsmølle i Brøns og voksede op i en egn, hvor et gammelt grundtvigsk folkeligt-kristeligt liv gjorde sig gældende. Det, at han havde gået til privatundervisning hos cand. theol. *Hans Tjellesen Schmidt*, der som frivillig faldt på Dybbøl, prægede ham gennem hele livet, og det var ham, der gik i spidsen for oprettelsen af højskolen i Brøns, der med den senere kendte kirkehistoriker *L. Koch* som forstander begyndte sin virksomhed den 2. november 1868.

300 sønderjyske pigers rejse til København

I dagene fra lørdag den 21. til lørdag den 28. juni 1884 foretog 300 sønderjyske piger en rejse til Nordsjælland, hvor de var gæster hos beboerne i Lyngby, Gentofte og Søllerød. Herfra foretoges udflugter bl. a. til København, Roskilde og Herthadalen, og overalt fik de unge piger en strålende modtagelse. At det blev en enestående oplevelse for dem, fremgår af nogle optegnelser, *Lydik Jacobsen*, der sammen med *P. Skau*, Bukshave, og *P. L. Mathiesen* var leder af turen, havde foretaget.

De vestslesvigske piger samledes den første dag i Fredericia, hvor de blev

Brøns mølle i Åge Jacobsens tid

modtaget af P. Skau og kaptajn *de Voss*, der førte dem til rådhuset, hvor de fik lejlighed til at se Sonnes store maleri af en episode fra kampene ved Fredericia 1849. Og efter de øvrige deltageres ankomst gik alle i et festligt optog med musik i spidsen gennem byen, under hvilket der blev gjort ophold ved mindesmærket for Olav Rye og ved Landsoldaten. Efter en tur på voldene samledes man kl. 9 om aftenen på banegården, hvor der på en af perronerne blev serveret aftensmad for pigerne. Omkring bordene var samlet 3—4000 af byens borgere, og mødet formede sig på den festligste måde med velkomst- og skåltaler.

Blandt talerne var også Lydik Jacobsen, og han har herfra som også ved festlighederne på Sjælland kort refereret, hvad han sagde. Det ses, at han har været stærkt optaget af det politiske modsætningsforhold, som dengang optog offentligheden i kongeriget. Han fremhævede først hele folkets sammenhold udadtil og indadtil i 1864 og pegede på, at det nu udadtil og indadtil stod splittet, hvor det dog burde være hver mands opgave at virke for samling. Desværre ville det nært forestående valg vist give udtryk for, at splittelsen indadtil var den mest iøjnefaldende. For sønderjyderne havde adskillelsen fra det gamle fædreland været en alvorlig sag, men hvor tung den end havde været, havde den indbyrdes splittelse smertet dem mest. De ulykker, de selv havde forvoldt, havde avlet bitterhed og fortvivlelse, men hvor alvorlig splittelsen i Danmark end var, hvor sort det end så ud, var der endnu noget, danske kunne samles om.

Han sluttede med ønsket om, at vi måtte opleve den dag, da landet atter stod samlet, og udbragte et leve for folkeånden fra 1848.

Fra banegården gik pigerne i sluttet trop til havnen, hvor Jacobsen

*Lydik Jacobsen,
Brøns mølle
(1835–1927)*

med 86 piger gik ombord på dampskibet »Broager«, og Skau med 214 på »Zampa«, og da de to skibe kort efter stod ud af havnen, afskød de raketter, et smukt syn i den stille, milde sommeraften. Næppe så festligt var det, da så godt som alle deltagere i Kattegat blev søsyge og var det, helt til der ved ankomsten til Helsingør blev roligere vejr. Her ved »Bellevue« var der ankommet flere skibe, fyldt med mennesker, som ville byde de sønderjyske gæster velkommen.

Lydik Jacobsen havde forinden den noget omstændelige indkvartering fandt sted, samlet sine piger for at give dem gode råd. De burde optræde jævnt og naturligt, »lige langt fra kejtet undseelighed og forceret fripostighed«, sagde han. Han havde selv i sin ungdom været undseelig, men havde bekæmpet den, da en dame havde gjort ham opmærksom på, at undseelighed i sin dybe rod var forfængelighed. Ville man gælde for mere, end man var, blev man blot til latter. Han sluttede sin instruktion med at sige, at de sønderjyske piger burde vise, at de var fribårne kvinder. Blandt dem, der takkede for talen, var *Tinna Cathrine Thygesen* fra Skærbæk og *Margrethe Physant* fra Bredebro m. fl. P. Skau og Jacobsen boede hos forstanderen på Vilvorde Havebrugsskole, *Stephan Nyeland*, der havde taget initiativet til besøget, og om aftenen, på turens anden dag, var Skau inviteret til middag hos etatsråd *C. F. Tietgen*.

*Lüdicke Jacobsen,
møller, Brøns
(1774–1867)*

Næste dag stod et besøg i København på programmet. Fordelingen til de københavnske værter fandt sted i Tivoli, lidt besværligt, fordi P. Skau i Fredericia havde glemt de ham tilsendte indbydelseskort med værternes navne. Men da det hele var overstået, viste værterne deres gæster rundt i byen og indbød dem til middag i hjemmene. Derefter samledes man til fest i Tivoli, hvor hver af pigerne fik overrakt et Dagmarkors til minde om besøget. Den følgende dag havde studenterne på Regensen indbudt pigerne. Man samledes omkring det berømmelige gamle lindetræ, hvor der blev budt på chokolade og kager. I sin velkomsttale opfordrede regensprovst *Ussing* pigerne til at bevare kærligheden til vort himmelfaldne Dannebrog. Så det end for tiden ud til, at det hvide kors var taget bort, så flagets røde farve blot var synligt, ville det kun være en overgang.

En student fremsagde et humoristisk digt, og der blev talt af en af pigerne, just ikke på den heldigste måde, bemærker Jacobsen, og den tale, P. Skau holdt, finder han heller ikke anledning til at omtale. Men programmet var omfattende med besøg på Thorvaldsens Museum og senere fest på Sommerlyst. Her blev der igen holdt en lang række taler, provst *Koch* talte for Sønderjylland og sønderjyderne og sluttede med en tak til de tre ledere, Skau, Mathiesen og Jacobsen, som alle tre havde ordet for at takke for modtagelsen og festen. Den modtagelse, vi har fået, sagde

Lydik Jacobsen, er et vidnesbyrd om, at 20 års adskillelse ikke havde udsløttet kærligheden til Sønderjylland.

Man gik fra den ene modtagelse til den anden. Den følgende dag festedes der i Skodsborg, hvor der i et telt var dækket borde til 1500 deltagere. Der var ikke plads til alle, så nogle hundreder måtte opholde sig uden for teltet. Studenterne var stærkt repræsenteret, og deres sangkor underholdt med smukke danske sange. Der blev bl. a. talt af kammerherre *Barner* og baron *Bille-Brabe*, naturligvis også af de tre rejseledere.

Lydik Jacobsen talte om samme emne som i Fredericia.

Aftenen sluttede med dans og et festligt fyrværkeri, og det så smukt ud, da studenterne begav sig ombord på skibet mellem en række bengalske blus på vejen ned til dampskibsbroen.

Næste dag aflagdes der et besøg i Roskilde domkirke. Her sang pastor *Tolstrup* nogle sange, og domorganist *Matthison-Hansen* spillede på orglet. En deputation af de sønderjyske piger nedlagde en sølvkrans på Frederik den Syvendes kiste. Den kunne godt have været noget større, mener Lydik Jacobsen, men lige højtideligt var det alligevel. Efter besøget i kirken blev pigerne ude i byen modtaget af deres værter, og om eftermiddagen gik turen så med jernbanetog til Lejre og Herthadalen. Det blev en herlig oplevelse og atter et festligt møde. Aftensmåltidet blev indtaget på en festplads i skoven, og der blev her talt af pastor *Tolstrup* og *Hiort Lorenzen*, der slog til lyd for genoptagelsen af Skamlingsbanke-møderne, hvor man kunne mødes med nordslesvigerne. I tilknytning hertil talte *P. Skau* om de historiske møder på Skamling og gav udtryk for den gribende oplevelse, det havde været at gæste domkirken i Roskilde. Det havde været godt at græde for fædrelandet, sagde han, og han sluttede med at pege på betydningen af at have fælles fortid og fælles minder. Endnu flere havde ordet, inden hjemrejsen fandt sted.

Dagen derpå aflagdes et besøg på Fredensborg. Det blev atter en vellykket oplevelse med modtagelse hos gæsternes værter. I en middag hos kammerjunker *von Scholten* deltog 20 gæster, og blandt talerne ved bordet var højskoleforstander *Nørregaard*. Han udtalte håbet om et enigt Danmark, og betonede, at det for den enkelte som for et folk gjaldt om at lytte til Guds kaldende røst. Også her blev der talt af *Skau*, *Mathiesen* og *Jacobsen*.

Lørdag den 28. juni fandt hjemrejsen sted. Man gik ombord i skibene ved »Bellevue«, hvor en stor folkemængde havde givet møde for at tage afsked med de sønderjyske gæster. Afskedstalen blev holdt af kammerråd *Andersen* og, en taler lagde de sønderjyske piger på sinde at tage den afdøde enkedronning *Caroline Amalie*, som var født i Sønderjylland og havde et varmt hjerte for den sønderjyske sag, til forbillede.

Sejlturen hjem gik for blid bør. Da Kronborg passeredes, vinkede sol-

daterne ovre fra det gamle slot med deres uniformsfrakker fæstnet til en stang farvel til det glade selskab ombord. I det hele taget formede hjemrejsen sig fra først til sidst på den smukkeste og fornøjeligste måde. Bibelselskabet havde sendt et eksemplar af Davids salmer, som fordeltes til hver af pigerne. Da det led mod aften, ventede den jyske kyst forude, og Lydik Jacobsen tog nu anledning til i en tale at minde om besøgets betydning. De mange oplevelser burde virke som en kaldelse og en forpligtelse til hver især, til hver i sin kreds om at virke for kærligheden til det jordiske og himmelske fædreland.

Stephan Nyeland, der havde haft stor ære af hele arrangementet, deltog i hjemrejsen. Han havde ønsket at følge med de sønderjyske gæster til grænsen, og inden skibene lagde til i Fredericia havn foreslog han at synge »Alt står i Guds faderhånd«. Ved landgangsbroen havde en stor menneskemængde givet møde for at byde velkommen tilbage fra besøget på det skønne Sjælland, men snart efter fortsattes der med tog til Kolding, hvor der igen var stor modtagelse med påfølgende indkvartering, som ordnedes i en mørk rådhusal. Dermed var rejsen afsluttet, men alt det, de sønderjyske piger havde oplevet, blev til et eneste stort minde for dem i de følgende år under det fremmede herredømme, men også en betydningsfuld opmuntring.

På synoden i 1908

Lydik Jacobsen var stærkt optaget af bestræbelserne for modersmålets bevarelse og gik på Tørninglens provstisynode med styrke ind for kravet om indførelse af danske sprogtimer i skolerne. I en efterladt dagbog har han optegnet en tale, han den 27. juli 1908 holdt ved et synodemøde i Gram, og som her skal gengives:

»Lad os gøre et tankeeksperiment: Sæt nu, at englænderne en skønne dag faldt ind i Hannover og erobrede landet eller dele af det, ansatte engelske præster og lidt efter lidt indførte engelsk undervisning i skolerne. Til sidst forsvandt det tyske sprog fra skolerne, medens man endnu i nogen tid lod religionsundervisningen foregå på tysk, og børnene fik ikke en smule tysk lært. Lad os så tænke os, at de her tilstedeværende præster sad i Hannover som lægfolk. Jeg gad da vidst, om d'herrer ville være tilfreds med en sådan ændring og fortælle de engelske præster, at disse forhold var tilfredsstillende. Børnene havde så været klogere i religionskundskab på det tyske sprog, skønt de slet ingen undervisning fik deri. Jeg er sikker på, at ikke en eneste af præsterne ville finde disse forhold tilfredsstillende.

Vi nordslesvigere er loyldige undersåtter i den prøjsiske stat, men vi er tillige et nogenlunde oplyst og selvbevidst folkefærd. Om ti eller tyve præster fortæller os, at de nuværende forhold med hensyn til modersmål og religionsundervisning er tilfredsstillende, så gør det ikke noget indtryk

på os. Det er en ufravigelig betingelse for at have fuld forståelse af, hvad man læser, i det mindste at have lært at læse sproget, og det får børnene ikke nu. De uheldige følger af, at præsterne ikke er med os i dette, er heller ikke udeblevne. Præsterne her i Tørninglen er i mange tilfælde fremmede i deres menigheder. Befolkningen kan ikke ret gå i spand med de kirkens tjenere, som har til opgave at udrydde modersmålet. Efter dens opfattelse er en sådan adfærd uforenelig med kristendommen. Det ville være til stor velsignelse for ungdommen her i Nordslesvig, hvis præsterne ville arbejde på at bringe folk til den erkendelse, at kirken er for dem, og at staten først kommer i anden række.

Vi har i vort sprog et stygt ord eller en talemåde, som også er blevet brugt her i denne forbindelse: »Hvad kan det nytte«. Det er et ord, som ret kan bruges til sovepude for lathed og modløshed. Hvad kan det nytte. Det ved vi jo aldrig, det er nu engang sådan her i verden, at man ikke kan høste, før man har sået. Men eet ved vi kan nytte, hvis man med frelst samvittighed vil gå gennem livet, og det til enhver tid at gøre sin pligt og følge sin overbevisning.

Når Lydik Jacobsen tog et eksempel fra Hannover som udgangspunkt for sin tale, var det sikkert ikke helt tilfældigt. Det welfiske spørgsmål var stadig på tale og foruroligede nu og da også den tyske udenrigspolitik, og endelig havde Hannover været under engelsk styre og var som Nordslesvig blevet tvangsindlemmet i Prøjsen.

Lydik Jacobsen døde den 1. februar 1927, 91 år gammel. I de mange år, han havde levet, skrev *Nicolai Svendsen* om ham i nogle mindeord, havde han ikke blot sat præg på egnen i det rent ydre, men også gjort en stor indsats for bevarelsen af dansk folkeliv. Og da han fyldte 70 år skrev *Valdemar Rørdam* et digt til ham, som sluttede med følgende strofer:

Den slags mænd gi'er folkevægt,
Mølle mal, og løv sus kækt!
Har vi kun den rette mand,
Gror det selv af flyvesand!

Lydik Jacobsen stod gennem mange år i stadig forbindelse med redaktør *Franz von Jessen*, der i sine erindringer giver ham en smuk omtale og minder om de besøg, han som latinskoleelev sammen med Asger Jacobsen, møllerens søn, aflagde på Brøns mølle. Ved et sådant besøg spurgte han drengene om gendarmen, de havde mødt, skrev noget op i sin bog. Nej, det havde han ikke gjort. Jeg tænkte det nok, sagde mølleren på sin rolige måde . . . jeg burde jo egentlig melde jeres ophold her til kommuneforstanderen. Men gendarmen låner undertiden en snes mark hos mig, og da han ikke har været her i et par uger, kommer han nok snart igen. Så det er unødvendigt at melde jer.«

NI MARK VAR EN FORMUE

Ved overlærer P. Staurup, Rødding

Levevilkårene for en lærling ved århundredskiftet var mere end beskedne set med vore øjne. Til gengæld følte den unge svend sig velhavende, da han stod med sin første ugeløn på ni mark i hånden.

Christian Gottlieb Marcussen, født 17. 3. 1880 i Rødding, død 3. 10. 1958 i Kiel, søn af urmager A. J. Marcussen, Rødding (forfatter til sognebeskrivelser af Rødding, Lintrup og Skrave) nedskrev kort før sin død nogle erindringer fra skoletiden i Rødding og fra læretiden i Haderslev kort før århundredskiftet. Efter et efterskoleophold i Holsted skaffede faderen ham en læreplads i Haderslev hos landbrugsmaskinbygger Lykke. Om denne læretid og den første plads som smed fortæller han følgende:

Min fader ledsagede mig derned og rejste samme dag hjem igen, efterladende mig med mange formaninger. Om aftenen viste mesteren mig over gården til smedeværkstedet. Over værkstedet var et rum, sovekammeret; men uh! hvor så det skummelt ud. Jeg fik en klump i halsen og tårer i øjnene. Jeg var jo bedre vant; men siden krøb jeg ned i denne kasse sammen med en anden lærling. – »Er du syg?« sagde han. »Nej, jeg fejler ikke noget.« Hvor var det et skrækkeligt kammer. I et hjørne lå en del gammelt jern, og vi kunne se op i den blå himmel gennem tagstenene, og om vinteren kunne der nok ligge sne på sengen. Den første morgen kl. 5^{1/2} blev vi purret ud og så ned i værkstedet. Der blev tændt ild på essen, og vi skulle have morgenkaffe. Jeg havde ingen appetit, og jeg måtte tage mig helt forfærdeligt sammen, at jeg ikke kom til at græde. Min læremester var ingen ond mand. »Nu skal du først spise, min dreng, siden skal vi rigtig tage fat på arbejdet. Du skal trække blæsebælgen; du er jo ikke ret stor endnu, men det retter sig nok.« Så lavede han i hast en forhøjning ved ambolten. »Så kan du bedre nå og slå med forhammeren, og du skal ikke være bange, bare slå til; her kan du ikke slå noget i stykker.« Så begyndte forestillingen. Der kom et stort stykke hvidglødende jern ud af essen. »Ja, slå så på det, så godt du kan.« Det kan nok være, det spruttede og funkledede omkring mig. Sådant begyndte det; efterhånden blev jeg mere rolig, men mine tanker var ofte hjemme hos mine forældre og alt det kære der.

Så sled tiden sig hen. Det værste var det uhyggelige kammer over smedien. Ellers gik det altsammen helt godt. Jeg kunne mærke, at jeg fik flere kræfter. Skammelen forsvandt, og mester talte godt til mig.

Så nærmede vi os julen, og jeg begyndte at blive urolig. Jeg havde bedt min fader, om jeg måtte komme hjem i julen. Juleaftensdag sagde mester: »Din fader har skrevet og bedt om at få dig hjem i julen. Nu kan du gøre dig færdig og så rejse.« Man kan nok tænke sig, hvordan jeg blev tilmode. En god ven af min fader gav mig så mange penge, at jeg kunne tage med toget fra Haderslev til Sommersted. Jeg fik vistnok en mark; han skulle have den igen, når jeg havde fået tjent en mark. Det var en drøj tur fra Sommersted til Rødding; det var koldt, og det sneede; men jeg nåede vel hjem og fløj mine kære forældre og søskende om halsen. Hvad der fulgte efter i denne kære juletid, kan enhver nok tænke sig – alene det at ligge i en rigtig seng og få god mad var en stor nydelse. Denne tid i julen forsvandt for hurtigt.

★

Så gik tiden derude i Haderslev; jeg blev stor og stærk og var nu godt inde i det andet læreår og havde set, hvorledes alt blev smedet og lavet til. »Til påske får vi en ny dreng,« sagde min læremester, »og så skal du om på den anden side af ambolten og selv smede.« »Hvordan mon det vil gå,« tænkte jeg. Det gik så godt, at jeg fik rigtig lyst til håndværket. Når jeg om morgenen fik spændt skødskindet om mig, skjortærmerne smøget op, og det begyndte at sprutte og funkke om mig, sagde mester: »Det er godt, bliv du bare sådan ved.« Vi fik en svend, men han blev kort tid efter afskediget: »Sikke noget skidt, han der har lavet; det er jo næsten ikke til at bruge.« I værkstedet gik det fremad, men jeg kunne ikke vænne mig til det grimme svendekammer over smedien.

I mit 3. læreår fik jeg min fars brugte cykel. Jeg blev så rørt, da den kom med fragtmænd fra Rødding, at jeg var ved at græde af bare glæde. I den første tid pudsede jeg den hver dag efter fyraften, og min første tur gik naturligvis til mit hjem i Rødding.

Det sidste år havde vi ingen svend; jeg var betænkelig ved det; men mester sagde: »Klød du bare på, du skal se, at du kan nok.« Så fik den ny læredreng en omgang af mig, når han ikke passede på.

Da de 4 år var omme, sagde mester: »Du har været en flink dreng, og hvis du har lyst, kan du fortsætte hos mig. Jeg giver dig højeste løn.« Jeg takkede for disse gode ord, men jeg ville gerne se noget nyt, og så fik jeg mit lærebrev og tog afsked.

★

En lørdag eftermiddag kl. 3 tog jeg af sted. Jeg syntes, folk så på mig, og det kunne de vel nok have grund til. Jeg cyklede glad og stolt. Cyklen

var en af de første tohjulede med hårdt, tyndt gummi, limet på fælgene. Den var jo lidt sejg at drive fremad på den tids veje; men hvad brød jeg mig om det. Nu havde jeg under alle forberedelserne glemte at bede min mesters kone om at få lidt brød med, og ikke en skilling havde jeg på lommen. Vi kendte ikke til at have penge på lommen. Da jeg kom i nærheden af Oksenvad, fik jeg sådanne sære fornemmelser og opdagede, at jeg var forfærdelig sulten. Jeg blev helt dårligt tilpas, ja, noget at spise skulle jeg have. Rask beslutning – ind i nærmeste hus for at bede om lidt at spise. Der stod en mand i døren: »Er du sulten min dreng, så kom ind; mor skal straks bringe brød og noget at drikke og spis så, så meget du kan.« Han spurgte mig om, hvad jeg hed, og hvor jeg skulle hen. Det viste sig, at han kendte godt min fader. Jeg fortalte det ikke hjemme, men næste gang jeg kom hjem, sagde min fader: »Du må ikke tigge undervejs.« »Nej, men jeg var så sulten,« svarede jeg. »Din mesters kone må give dig brød med.«

Jeg forlod, som fortalt, min mester med lærebrev i lommen. Det var en køn forårsdag. Jeg grundede lidt over, om jeg kunne finde en plads, hvor jeg kunne få arbejde som svend og tjene penge, og var derfor inde et par steder undervejs til Rødding og viste mit lærebrev frem og talte med mestrene, men fik ikke noget ud af besøgene. Da jeg nåede Jels, så jeg, at der på et hus i byen stod at læse: Reparationer af landbrugsmaskiner og cykler. Mit hjerte bankede lidt hurtigere, da jeg trådte ind. Jeg præsenterede mig og viste mit lærebrev til mesteren. Jo, han kunne nok bruge mig, og jeg kunne begynde med det samme. Jeg fik dog lov til at vente et par dage. Min mor ville gerne ordne mit tøj lidt. Jeg blev budt indenfor og fik en stor tallerken fyldt med dejligt belagt brød; det gjorde godt, for sulten var jeg som en stork. Han bød mig en cigar, den første, som nogensinde var blevet budt mig, og så dampede jeg hjem til mine kære, der alle ønskede mig til lykke. Da vi var kommen lidt til ro, siger min fader: »Ja, hvordan skal vi nu få en plads til dig.« »Den har jeg,« svarede jeg, »jeg skal begynde om nogle dage hos maskinsmed Hansen i Jels.« Derover blev fader så glad, at han ønskede mig til lykke igen.

Nu oprandt der en lykkelig tid for mig. Jeg var nok lidt ængstelig for, hvordan det skulle gå, men jeg stolede på mig selv og begyndte til den aftalte tid, bandt skødskindet om mig og gav mig i lag med arbejdet.

»Jo, det er godt, Marcussen.« Jeg fik god mad og et dejligt kammer, det var noget andet end hos mester i Haderslev. Da ugen var omme, kom mester med penge til mig og sagde: »De får nu den løn, som alle andre svende har fået hos mig, vær så god, her er ni mark.« Så stod jeg der med så mange penge i hånden, og jeg havde ikke engang en pung. Jeg gemte pengene i sengen under madrassen. Ih, sikken en masse penge. Indtil denne tid havde jeg så godt som ikke kendt til penge. Det var lørdag aften, og jeg gik i seng og tænkte mest på alle de penge, der lå under madrassen. Næste

morgen – søndag – kørte jeg hjem til min familie. Hvor var jeg glad og lykkelig, især over at min mester var tilfreds med mig, og at jeg kunne arbejde selvstændigt. Der blev glæde i mit hjem. Mine søstre fik hver ti penning. Derover blev de glade, og min mor så så lykkelig på mig. Jeg beholdt selv, tror jeg, en mark; resten gav jeg min fader til opbevaring. Jeg var næsten et år hos mesteren i Jels. Han sagde aldrig andet end: »Det er godt, Marcussen.«

Pengeposen hjemme hos min far svulmede op. Men så kom der en anden tid. Jeg vidste jo, at jeg skulle være præjsisk soldat. Infanterist ville jeg ikke gerne være. En mand i byen anbefalede mig at søge ind til maskinafdelingen i marinen. Det lykkedes, og jeg mødte på marinekasernen i Kiel. Jeg havde taget en hjertelig afsked med dem derhjemme, og der skulle gå to år og otte måneder, inden jeg så dem alle igen. Jeg kom med panserkrydseren »Fyrst Bismarck«, og så gik turen til den tyske koloni i Kina, Tsingtau. Ja, det var så mine de kønneste oplevelser og minder indtil mit 20. år.

EN PRÆDIKEN AF PASTOR A. D. GRAUER I LØJT

Af Urban Schrøder

I »Sønderjysk Maanedsskrift« for Marts Maaned i aar har H. V. Gregeren meddelt det Brev til Departementschef Regenburg, hvori Fysikus Jakob Jørgen Grauer i Aabenraa i August 1852 bad om, at hans fra Præstembedet i Moltrup og Bjerning afskedigede Broder Arend Detlev Grauer atter maatte faa et Præstekald i vor Landsdel. Hvad der havde ført til Pastor Grauers Afskedigelse i 1850, var hans Sympati for det slesvig-holstenske Parti. Men iøvrigt — skriver Broderen i Aabenraa — havde han i sit forrige Embede som Diaconus i Løjt været afholdt af Sognets Folk, baade dansk- og tysksindede.

Denne Udtalelse vækker Spørgsmaalet om Grauer som Præst: Hvordan forkyndte og virkede han i sit Embede? Var han kun en fæl Slesvig-Holstener? Eller kan vi faa et tydeligere Billede af saadan en slesvigsk Præst, en af de mange, for hvem Begivenhederne 1848–50 blev skæbnesvangre?

Det er nu saa heldigt, at vi endnu har bevaret i Afskrift en Prædiken

Løjt kirke

af Arend Detlev Grauer — nemlig den Parentationstale, som han holdt i Løjt Præstegaard over sin Sognepræst og Embedsbroder, Pastor Andreas Matthiesen paa dennes Begravelsesdag 23. 1. 1843 («Parentations Tale holden over Pastor Andreas Mathiesen 1847». Haandskriftet er i Forfatterens Eje. Den her anførte Datering maa være en Afskriverfejl, da Pastor Matthiesen iflg. Løjt Kirkebog døde 15. 1. 1843). Og her hører vi Grauer tale selv og faar et Billede af ham netop som Præst.

Hans Forkyndelse er her hver eneste Pegen hen paa Kristus, Frelseren, som bringer den virkelige Glæde: »Jeg er glad, thi jeg har en Frelser. Faar du altsaa ham, min Tilhører! saa kan du ogsaa vorde glad. Det er Veien, den eneste dertil . . . Er det at have en Frelser da Alt, hvad vi behøve? Er deri da Alt indsluttet, hvad vi behøve til vor Glæde? . . . Gak først hen og lær at kjende dig selv, din Tilstand, din Synd, din Nød og Fordærvelse, gak først hen og lær at kjende din Frelser, hans Kjærlighed og Magt, hans Rigdom og Fylde, hans Sjælekamp og Død for dig, for din Skyld og i dit Sted og saa kom og døm. Da vil det klarligen vise sig, om du har nok i ham, om du kan være glad, naar du har ham«.

Og at Grauer ikke som f. Ex. sin Forgænger i Embedet, Diaconus Asmus Backmann hørte til Tidens rationalistiske Fløj, men var helt hjemme indenfor den pietistisk-herrnhutiske Vækkelse, som under Pastor Matthiesens mangeaarige Virke i Løjt Sogn havde samlet en talstærk Kreds af aandeligt vakte Kristne, fremgaar tydeligt af følgende Passager i hans Prædiken: »Vi maa gjøre et Blik ind i vort eget Hjerte og see, hvad der fattes os . . .

da komme vi i Nød, den sande Sjælenød . . . Og naar nu her det glade Budskab kommer os imøde: Vel dig o Menneske! du har en Frelser, en Frelser, en Frelser midt udi din Synd og Fordærvelse . . . der er kommen fra Himmelen ned i Armod og Elendighed for med sit Blod at betale for din Skyld og købe dig fri . . . blev et Barn for ham, grib ham i Troen, og han velsigner dig . . . Da maa vi nok udbryde med vor afdøde Ven og sige: Jeg er glad, thi jeg har en Frelser«. Ogsaa Vækkelsesprædikens Appel til den enkelte med Tilskyndelse til Omvendelse lyder i Grauers Ord her: »O! lad os beholde dette glædelige Minde om ham [Matthiesen] og her i Aanden række hverandre Haanden og sige: Ogsaa vi ville staa paa denne Grund og stille det i Spidsen for Alt. Jeg er glad, thi jeg har en Frelser . . . Christus er vort Liv, dette er et ganske andet Liv end det, som mange føre, der kun søge deres Glæde i det Forkrænkelige«.

At dette Grauers Stade indenfor Vækkelsen har stillet ham i et godt og nært Forhold til hans afdøde Sognepræst, mærker vi ogsaa i denne Prædiken. Han omtaler nemlig stadigt Pastor Matthiesen som »vor Ven, en Ven, der meente det godt med os Alle«. Han bekender aabent sin personlige Taknemmelighedsgæld til ham: »Tak! Tak! være ham for al den Kjærlighed, han har vist imod mig. At tale videre herom, det vilde vorde mig alt for tungt«. Og han tegner i følgende Ord et smukt Billede af sin Embedsbroder: For at du, Løjt Sogn, skulde give Kristus Æren, »derfor kæmpede han, derfor arbeidede han sig af, derfor sled han sig op, saaledes og i saa høi en Grad laa ham denne Sag, din Salighed paa Hjerte. Han kunde aldrig gjøre nok derfor, og hvor ofte mener du vel, at han, naar dit Øie ikke saa det, ja, naar du sov, har knælet for Herrens Throne og stridt med ham i Bønnen for dig . . . O tak ham derfor i dit Hjerte, o Loit Menighed! og lad hans Minde aldrig udslættes i dig. Tak Herren derfor og lad det være dig uforglemmeligt, at du har havt en saadan Sjælesørger!«

Grauers Prædiken fortier heller ikke, at hans Embedsbroder ogsaa har haft sine Modstandere under Gerningen i Løjt Sogn. Det hører vi gennem disse Ord, hvori vi ogsaa tør læse noget om Grauers eget Præsteideal: »Hvor mon I ville hen? Ville I strax veie Eders gamle Præstes Ord . . . Troe I maaske, at det er saa let at være Præst? Saa vil jeg sige Eder et Ord: Han behøver daglig Aandens Sværd. Og vide I, hvorledes han kun kan faa det? Kun ved Vaagen og Beden. Lær først at kjende disse Ting, kom saa og døm«.

Men det smukkeste Udtryk for Andenpræstens Forhold til sin Sognepræst faar vi til allersidst i hans Prædiken, hvor han med Henviisning til Bibels Beretning om Profeten Elias og dennes Discipel Elisa (2. Kongernes Bog, Kap. II) siger: »Jeg ønsker af ganske Hjerte at have den Kappe til mit Skjul, hvori han er indgangen i Himmelen. O! hvor vilde jeg, at han,

lig Elias kunde nedsende den til mig, en anden Elisa, og at jeg engang kunde iføre mig den«.

Det havde maaske ikke været helt forkert, om denne Præst, der kunde tale saa ægte præsteligt, trods sin slesvigsk-holstenske Sympati havde faaet nyt Præstekald i vor Landsdel ogsaa under de efter Trearskrigen raadende nye Forhold. Nu maatte han trods sin Broders ovennævnte Bøn til Regensburg leve en Række Aar som Huslærer i Rise. Og først efter Omvæltningen i 1864 kom han atter i Embede, denne Gang i Burkal. Efter vort Indtryk af ham gennem den her omtalte Prædiken tør vi slutte, at han kunde være blevet en frugtbar Kraft indenfor vor slesvigske Kirke længe før 1864.

Om gravninger jeg udførte i Danevirke

Af Søren Telling

Min første gravning faldt i krigens tid — 1940 fra oktober til december. Højest ejendommeligt var det for mig at blive sat på et objekt, der omfattede store dele af Kovirkevolden og den derigennem førende Jydske Hærvej. Flyvepladsen Jagel skulle udvides mod nord, og den gamle fæstningsvold fra år 808 måtte vige for krigens tarv. Med en snes mand fra rigsarbejdstjenesten foretog jeg så de nødvendige undersøgelser.

Ved simpel gennemskæring af vold og grav kunne det fastslås, at volden havde haft palisader på kronen og at graven havde været en ret dyb spidsgrav, der nu til hælvtten var fyldt op med nedflydt jord. Flade-afhøvling bekræftede tilstedeværelsen af palisaderne og af en afstivning i fronten med pæle og risværk. Det blev fastslået, at voldgraven alle dage har været en tørgrav. Stedvis var Graven aldeles udeladt, hvor volden trak over sump-land. I »Rigets Port«, djævelsporten, blev meget interessante fakta klarlagt. Først og fremmest dette, at gennemkørselen ikke altid havde været på det sted, hvor den er i dag, nemlig der, hvor Hærvejen i dag går ud gennem volden. Det bevistes, at der ca. 100 meter længere mod øst havde været en port, hvis spor i gravningsfladen var aldeles utvivlsom. Endog Hærvejens dybe hjulspor var at se i det gamle portgab. Tegninger og opmålinger findes i Gottorp.

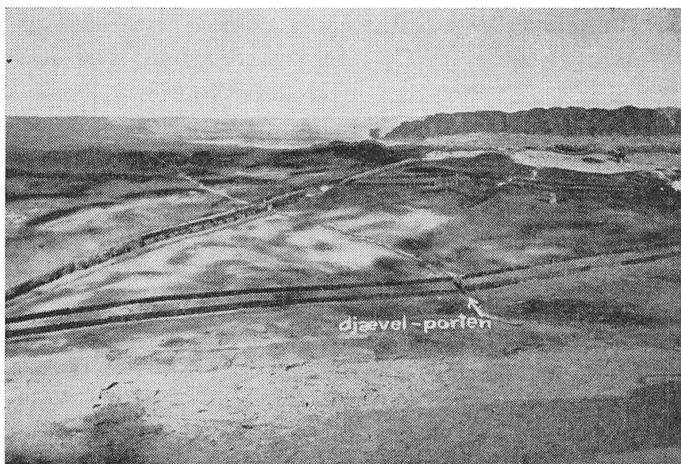
Denne var vel nok den mest interessante og den mest tragiske gravning, jeg til dato har oplevet. Egne forfædres tusindårige vold at rydde bort for at give plads til nutidens tyske flyvevæsen. Næsten to kilometer vold blev fjernet. Hver tomme blev dog først opmålt og fotograferet.

Min næste gravning i Danevirke foregik i 1947 ude i Ellingsted enge i Krumvolden. Her havde en brav bondemand været på landnam i voldens krop. En grøft ville han lave, men da helst udenfor sin egen kostelige eng — altså oppe i voldens udfladede nordskråning. Svære tømmerstokke kom derved til syne. Bonden blev jaget væk, og jeg fortsatte. Rensede og pudsede grøftens sidevæg, ledede vandet væk og gik dybere, så at der tilsidst opstod et fuldkommen klart længdesnit i volden. Her foretoges så en nøjagtig opmåling i st. 1 : 10. Objektets længde var 37 meter. Hver stamme indtegnedes på sin rette plads og fik artsbetegnelse. Det viste sig, at ask, eg og birk var blevet brugt, men intet nåletræ. Alle stammer var hugget fra rod med økse — save var vel ukendt. Alle stammer vendte den tykke ende mod nord. De var øjensynlig flådet over det lave vand fra sydbredden af Rheide å. Det sås tydeligt, at stammerne var flådet over i bundter på 5-6-7 stykker. Hele den flydende dæmning var holdt sammen med mellemlæg af skovens afhuggede grene. Fire-fem lag tømmer og grene som mellemlæg har givet en svær bro, hvorpå så jordmasserne er blevet væltet ud »fra tippen« — thi tilkørsel fra siderne var udelukket — der var vand og sump.

På hele strækket fra Ellingsted til Hollingsted vil man kunne finde den mærkelige brokonstruktion, idet volden kun på et kort stykke ved Morgenstern går over fast land. Netop på dette korte stykke konstaterede jeg sammen med G. Schäfer fra Gottorp en dobbeltvold. Genialt anlagt ved blot at grave en langstrakt bakke-ø igennem, så at vandet fra sumpen flyder igennem på langs. Den opkastede jord danner så to volde med en grav imellem. En højst raffineret og lumsk fælde for en angriber, der glad bestiger den ene vold — for så at havne i en vandgrav, der beskydes fra vold nr. 2. Hele dette opdagedes ved, at en anden brav bonde i Ellingsted fik lyst til mere jord, hvorhos han simpelthen engagerede en bulldozermand og bød ham flytte en rest af Danevirke et halvt hundrede meter mod syd. Derved vandt han jo et rart stort stykke tilvækst til sin ager. Selvom volden på dette sted var en afgjort ruin uden nogensomhelst værdi, blev arkæologerne da bedrøvede over dette eksempel på selvrådighed. Vor bedrøvelse gik så vidt, at vi med loven i hånd og politiet i baghånden beordrede den brave bonde til at vende bulldozeren om og høvle ruinen hen på dens oprindelige plads. Dette skete og var altså dyrt, for det var alligevel 150 meter vold, som vi fik sat smukt op og sået til med lyng og græs.

Også af disse gravninger findes fotos og tegninger i Nationalmuseet 6 og i Gottorp.

I begge museer findes også min store opmåling af en del af teglstens-muren ved Kurborg — foretaget i 1945—46. Stykket viser to stræbepiller og murstykket imellem dem — opmålt i st. 1 : 10 og farvelagt — simpelt hen et arbejde, man ikke laver to gange i sit liv. Det er nemlig lige 21 meter mur at aftegne i målskitse, derefter i tusch og siden at tage lystryk deraf — og

så farvelægge disse med 6 forskellige farver. Muren ses på tegningen at være et såre enfoldigt stykke murerkunst. Mange steder er der intet skifte i stenslættet, andre steder er der altfor mange bindere, og atter andre steder er der for få. Og stedvis er man begyndt med et rullelag (stenene på kant), mens man andetsteds helt har suspenderet enhver orden og bare muret væk efter enhvers egen fornemmelse. Men alligevel — skøn har den mur jo været, da den var ny og prægtig. Skade at intet sted mere findes blot et lille stykke af dette Danmarks stolteste fæstningsbyggeri i hel og uskadt stand.

Hvor to sprog mødes

Ved C. St.

I en dansk provinsby optrådte en mand i retten i en sag om et stjålet lommeur. Han forklarede: »Da jeg gik i seng i aftes, lå jeg uret på kommoden.«

Dommeren rettede: »Det hedder lagde«.

»Javel, men da jeg stod op i morges, lagde det der ikke.«

»Det hedder lå.«

»Nej, nu må dommeren virkelig undskylde, hedder det lagde om aftenen og lå om morgenen?«

Nogle tyske børn spiller bold i gården. »Lass mir, lass mir,« lyder det fra flere sider. Tante Ursula står i vinduet og løfter den pædagogiske pegefinger: »Lass mich, lass mich!«

»Na, lass ihr denn.«

Ak ja, modersmålet er svært at lære, det gælder for en dansker i Ålborg som for en tysker fra Stuttgart. Og i det daglige talesprog er det vel et fåtal af os, som ikke begår forsyndelser. Med skriftsproget er man mere påpasselig. Tyskerne har det såkaldte »Bühnensprache« som deres ideal for talesprog. Herhjemme har skuespilleren Peter Jerndorff været virksom på dette felt, men i dag er det vel nærmest radioens dansk, der er normen for det talte sprog. Derfor har radioen og fjernsynet et stort ansvar; vi tilgiver naturligvis, om en enkelt skrubbtudse skulle slippe ud af munden, men når visse grammatisk ulogiske vendinger begynder at vinde indpas, ja ligefrem at vinde hævd, må der råbes vagt i gevær. En sætning i Pressens radioavis: »Han blev frataget sit kørekort« må ligesom denne: »Jeg blev budt en kop kaffe« afvises som korrekt dansk — såvel som de sproglige misfostre, der for ca. 25 år siden blev lanceret af et illustreret blad, »yndige Lilian Petersen«, »syttenårige Harald Nielsen« o. s. v., men som desværre nu også optræder i selv seriøse dagblade og i radioens og fjernsynets sportsreportager.

Når Holberg lader Jeppe sige: »Er det jeg . . . ?« er det grammatikalsk rigtigt, men ikke brugbart dansk. Det hedder *mig*, altså et logisk subjekt i afhængighedsfald og således svarende til, når et lille barn siger: »Mig vil ikke i seng«. Hvis en pige i Sdr. Løgum siger: »Es ist mich«, er det direkte oversat dansk, men ravgalt tysk. Ophavsmanden til teksten på en plakat ved Kaj Munks lig: »Det har du gott af, du svin . . .«, røbede ikke sin germanske oprindelse ved ordet »gott«, men ved det ellers grammatisk korrekte »du svin« — som en dansker aldrig ville sige eller skrive. (Der må dog opstå tvivl, hvis man er Des med den, skældsordene anvendes imod).

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

*Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev*

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering*

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

^{A/S} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grønsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- *Mange moderne stykgodskraner*
- *7,00 m vanddybde*
- *Havnen kan besejles dag og nat*
- *Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje*

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/s

VEJLE

Støt

vore

annoncører

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved M. Møller

HADERSLEV

Bogtryk . Offset . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morso Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition: Landsarkivet, Åbenrå. Redaktionens adresse: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brørsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.